

„Civilni dijalog Kosovo-Srbija” – 15.10.2010.

Moderator: Dobar dan i dobrodošli u Medija centar, na debatu koju organizuje Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS). Tema je “Civilni dijalog Kosovo-Srbija”. Panel učesnici danas su gospodin Ljuan Šlaku, izvršni direktor KFOS-a , gospođa Sonja Biserko, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, gospodin Branimir Stojanović, filozof i analitičar i gospođa Latinka Perović, istoričar.

Najpre će govoriti gospodin Ljuan Šlaku. Šta je povod današnjeg susreta, kakva je to inicijativa?

Ljuan Šlaku: Dozvolite mi da kažem par reči o ovoj inicijativi. Ovo je inicijativa koju pokrećemo u pravo vreme. Kada smo počinjali, nismo verovali da ćemo imati ovakve uslove posebno kada su u pitanju budući pregovori. Već dva meseca ja, Sonja i naše kolege pripremamo ovaj događaj i naš cilj je da uvrstimo ne samo one koje pregovaraju nego i širi deo društva, u prvom redu intelektualce. Cilj je da se što više razgovara, a ne da se pregovara, da otvaramo što više kanala komuniciranja između ljudi da bi oni mogli više komunicirati nego što je to bio slučaj do sada. Mislimo da je ono što nedostaje ciljni dijalog, a on se ne organizuje kao do sada na skupovima za velikim stolovima gde sve počinje i završava se za dva sata. Ovakav vid okupljanja ipak može da ostvari daleko bolji način komuniciranja svih ostalih društvenih grupa koje žele da intenziviraju ovakva kretanja. Mislim da danas, u vreme globalizacije, propuštamo šansu ako kažemo da su kretanja i komunikacija između nas veoma skromne, a živimo jedni pored drugih. Takođe, mislim da grešimo ukoliko sva pitanja između Srbije i Kosova, koja treba rešiti, prepustimo političkoj eliti u pregovorima koji traju veoma kratko. Imamo prostor da ubrzamo komunikaciju između raznih društvenih grupa i mreža koje treba da budu što bliže građanima. To je bila ideja početka jednog civilnog dijaloga koji će se nastaviti. U decembru smo predvideli da jedna grupa, odnosno delegacija, kosovskih intelektualaca ide u Beograd gde ćemo imati slične razgovore. Ponavljam, ja ne mislim da takvi razgovori ne treba da se nastavljaju samo na ovakav način po “okruglim stolovima “. Smatram da je ovo dobra inicijativa za kontakte i razgovore mnogih i raznih grupa i kolega. Sa zadovoljstvom mogu da kažem da se jedan takav sastanak održava danas u Prištini gde će se susresti pisci iz Srbije i sa Kosova, ali i onih iz mnogo drugih zemalja. Ja ne bih da dužim jer želim da našim gostima iz Beograda dam mogućnost da više govore. Hvala vam.

Moderator: Gospođo Biserko, kakvo je vaše viđenje stvari?

Sonja Biserko: Mislim da ova inicijativa, o kojoj je govorio gospodin Ljuan, nije došla sama po sebi. Ona je rezultat napora, i sa jedne i sa druge strane, koji traju već dve decenije i može se reći da je civilni sektor sve ovo vreme bio deo komunikacije, ali ona nije bila dovoljno vidljiva medijski. To je jedan istorijski proces koji zahteva i istorijsko strpljenje s obzirom na karakter društva iz kojeg dolazimo i mi i vi. Znači, ta dijaloška kultura nije simbol i nije prepoznatljiva karakteristika naših društava i nešto čemu treba da se učimo. Mislim da je ovaj

dijalog pokazao da Srbi i Albanci na jedan konstruktivan način mogu da vode razgovor o pitanjima koja treba da se reše i koja su vrlo važna za oba naroda i za obe zajednice unutar Kosova. Naravno, ceo ovaj proces je mnogo složeniji nego što se to pokazalo na jučerašnjem panelu. Kao što je Ljuan najavio, to će se razvijati kroz razne radne grupe prvo kroz teme koje su najinteresantnije ili najprivlačnije za građane i sa jedne i sa druge strane. Ova inicijativa, ovaj proces ima ideju da prosto, aktivira i mobilise društvo i sa jedne i sa druge strane i da ove teme ne budu predmet interesovanja i odlučivanja političkih elita koje nisu uvek ili na isti način zainteresovane kao što su jedno i drugo društvo. U tom smislu, i na nama stoji odgovornost kako će izgledati budući odnosi Srba i Albanaca, odnosno svakog pojedinca, svakog građanina. To zahteva napore, ne samo kroz panele kao što smo juče imali, već na različitim nivoima i sa različitim akterima koji će, nadam se, u ovom procesu aktivno učestvovati. Mi smo, htela bih još nešto da kažem što je Ljuan propustio, doneli zajeničku deklaraciju koju će ljudi iz Ljuanove kancelarije medijima proslediti mejlom. To je deklaracija u kojoj smo istakli da smo zainteresovani da taj proces što pre krene i gde pozivamo političke elite da što pre započnu svoj dijalog, ali isto tako i sve druge grupe i grupacije i sa jedne i sa druge strane da daju svoj doprinos i da se priključe ovom procesu. Srbi i Albanci imaju veoma komplikovanu prošlost, proteklih 30 godina i vrlo dramatičnu prošlost, nešto od čega treba poći. Ne treba prošlost zakopavati i gledati samo u budućnost, što često imamo priliku da čujemo sa naše strane. Mislim da je to jedno nasleđe, da tako kažem, o kome treba promišljati i iz toga razvijati odnose i kroz to se upoznavati sa periodom koji je pred nama. Ja bih ovim završila.

Moderator: Gospođa Perović ima reč.

Latinka Perović: Ja ne želim da ovaj naš dvodnevni susret u Prištini, o kome su govorili prethodnici, označim kao istorijski susret. Kod nas vrlo često svaki susret, svaki događaj se označava kao istorijski, a onda nastaje jedna frustracija i apatija što se zapravo ništa nije promenilo u odnosima o kojima i mi ova dva dana razgovaramo. Ja ovaj susret ne vidim kao prvu i ne kao jedinu inicijativu društava na Kosovu i u Srbiji da se i pored teških i traumatičnih odnosa u dugom istorijskom razdoblju, a naročito u poslednje dve decenije prekine kontakt i prekine napor da se traži racionalno rešenje koje bi bilo u korist ljudi i jedne i druge etničke zajednice, u korist njihovih društava, u korist njihovog suseda i njihove perspektive. Rečeno je da je ovo susret intelektualaca, to je veoma značajno, mada moram da kažem da intelektualci to gledaju sa pozicije ideala, to je vrlo dobro, to je korektiv za pragmatičan život, ali moramo praviti razliku između željenog od mogućeg i moramo biti svesni da delujemo u okviru realnih okolnosti. Te realne okolnosti obeležava vrlo opterećeno istorijsko nasleđe u odnosima Srba i Albanaca, nasleđe koje je opterećeno veoma teškim nepoverenjem, obeleženo je ekstremnim reakcijama uključujući ksenofobiju i rasizam. Mi polazimo sa te osnove u nameri da se od nje polako odvajamo i da normiramo svoje međusobne odnose, polazeći od prava svakog čoveka, sve jedno kojoj etničkoj grupi, religiji, rasi ono pripada. Zbog toga je ovaj susret jedna kap u moru potreba da se ti odnosi menjaju, da se ceo taj naš prostor civilizuje. Ne smemo u tom smislu biti arogantni i gubiti iz vida gde

mi stojimo u odnosu na evropski svet, kome težimo. Ne smemo biti kratkovidni kada je reč o našim obavezama i naporima, a naročito moramo, ono što je rekla gospođa Biserko, biti strpljivi. Mi obavljamo jedan posao koji nije samo naš posao. To je posao generacija svih naroda na Balkanu, posebno Srba i Albanaca. Mi moramo, u isto vreme voditi dijalog i sa drugima, sa Hrvatima, Makedoncima, Slovincima. Hoću da kažem da je to stvaranje jedne nove atmosfere. Zato ja dvodnevni boravak ovde naravno vidim u funkciji dalekosežnih naših ciljeva, ali ga vidim i stvaranju prirodne, ljudske atmosfere u kojoj mogu da razgovaraju Srbi i Albanci ovde, na Kosovu, u Srbiji bez ikakvog posezanja za pravima jednih u odnosu na druge već uz puno uvažavanje. Kakav je odnos između političkog i tog intelektualnog? Jeste baš u toj atmosferi, jer od atmosfere zavisi koga ćemo mi izabrati za svog političkog predstavnika, odnosno kakvi ćemo biti mi kao birači, kao društvo koje proizvodi elite za sporazum, za kretanje napred ili to stalno podozrenje, nepoverenje, omalovažavanje i na kraju, na nasilje koje je ishod svega tog nerazumevanja. Završiću time da su osnove nepoverenja u činjenici da smo mi poništavali tekovine koje su vodile ka perspektivi. Znači, to nije jedan pravolinijski proces, to je proces koji zna da ide cik-cak i koji zna i da se vraća nazad. Ja pripadam generaciji koja pamti da se Kosovo teško borilo za svoja prava, da je ono bilo steklo autonomiju, da je bilo uvažan faktor jugoslovenske zajednice, da su ta prava i te tekovine brutalno uništene politikom u Srbiji i da je baš sa tog stanovišta potrebno pružati nove dokaze uverljivosti i nove dokaze da je moguće uspostaviti nove odnose, za početak odnos snošljivosti, a potom i jedan dublji odnos i za koji je potrebno da se svaka zajednica iznutra menja, da postane manje autoritarna, manje autodiktina, da uvažava vreme i naloge svake generacije jer svi mi imamo neki dugoročni cilj, da Balkan postane deo civilizovane Evrope, ali mi imamo i male neposredne ciljeve na tom putu i zato ja uvažavam susrete ovakve vrste i kad god mogu prihvatam da u njima učestvujem. Hvala vam.

Moderator: Čujmo i gospodina Branimira Stojanovića.

Branimir Stojanović: Hvala. Mislim da je važno reći da postoji traumatična istorija Srba i Albanaca, da postoji čitav dvadeseti vek, tragična, komplikovana, zamršena, još ne ispričana istorija odnosa. Nažalost, mi još uvek nemamo kvalitetne knjige o tom odnosu, nisu napisane, tako da ne znamo za sekvence uspešnih, da kažem, sretanja. Problem i jedne i druge zajednice je u tom negiranju zajeničke prošlosti i to nije samo naš interni problem, jer niti je Kosovo novostvorena država 2008. godine. Mi znamo da i moderna Srbija ima korene u 43. godini u AVNOJ-u. Upravo negiranje te prošlosti, ne samo lokalno već i na mnogo širem planu dovodi do brisanja i sekvenci uspele zajedničke istorije ova dva naroda. Ja mislim da i pored svega i pored svih činilaca državnih i td. Postoji nešto što je Balzak nazvao nepotkupljivim životom. Mislim da je nepotkupljiv život upravo na strani saradnje, nužne saradnje Albanaca i Srba, ne zato što nas na to neko primorava, ne zato što taj zahtev dolazi od spolja, već mi, upravo, kroz ovakvu vrstu inicijativa trebamo naći i subjektivirati snage unutar i jednog i drugog društva da je taj dijalog nepotkupljivog života, i sa jedne i sa druge strane, učinimo mogućim. Da otvorimo perspektive i preispitamo uslove pod kojima je to moguće i na neki način otvorimo tako subjektivirana društva da sarađuju. Ali ne samo to, najvažnije je da

otkriju zašto moraju da saraduju. Ja mislim da emancipacija Kosova ide preko Srbije i da emancipacija Srbije ide preko Kosova i dan danas. U državotvornom smislu, mislim na temeljne državne strukture u obrazovanju, u kulturi, i dan danas imaju vrlo slične strukture unutar sebe. Samo emancipacija ova dva društva može da donese emancipaciju svakom posebno. Hvala vam.

Moderator: Sada, kolege novinari, možete postavljati pitanja, dati neki komentar ili sugestiju.

Novinar: Govorili ste o lečenju oba naroda od ksenofobije i rasizma. Interesuje me koliko je, po vašem mišljenju, dug taj proces izlečenja, da li je moguće izlečenje i kako vam izgleda to kroz istoriju, šta nam predstoji, dogovor ili novo komplikovanje situacije? I za gospodina Stojanovića. Govorite da o istoriji odnosa Srba i Albanaca jošuvek nisu napisane knjige. Da li mi možete reći o kakvim knjigama govorite i da li je potrebno da se sada piše neka nova istorija i da se zanemaruje ona koja je do sada važila?

Latinka Perović: Hvala vam na pitanju. Ono jeste najvažnije. Koliko je potrebno da se društva liše ksenofobije, rasizma, nacionalizma, istoričar će vam uvek odgovoriti da je neizvesno. Ja ću reći da se taj proces mora otpočeti i da je suština u toj odluci. Za to postoje vrlo praktični razlozi. Mi smo u situaciji da merimo vrlo ozbiljne posledice ksenofobije, nacionalizma, rasizma. One su porazne po perspektivu celokupne zajednica, ali i po perspektivu ljudi koji žive unutar tih zajednica. Kao drugo, o čemu sam jako razmišljala nakon rasprave na našem jučerašnjem panelu, je pitanje, čemu dati prednost. Da li dati prednost teorijskom, naučnom, kulturnom ili dati prednost pragmatičnom. Ja taj proces vidim kao sinhronizovan proces. Znači, moraju se vršiti promene na svim ovim planovima, o kojima sam vam govorila, ali moraju se vršiti promene i na ekonomskom i socijalnom planu. Moraju se vršiti promene i na poimanju posebnih fenomena, na primer na poimanju fenomena države. Naravno da je to bitno, ali su se izmenila shvatanja suvereniteta. Suverenitet nije više samo granica, teritorija. Suverenitet je sadržaj unutar tih teritorija i granica. Znači, ljudski život, njegova prava, vladavina zakona, ekonomski razvoj, prosvetavanje, zdravlje ljudi. Mislim da je to jedan vrlo dug proces koji mora biti iniciran višestruko, iz društva pre svega. Naravno, od svih tih tendencija nisu slobodna ni vrlo razvijena društva, svuda su te tendencije moguće jer na kraju, svuda je ta ljudska priroda ista. Svako može da izabere da li će voleti ili mrzeti, ali mi moramo slediti razvijena društva koja su se zaštitila od toga zbog šteta koje ona ostavljaju. Zaštitila su se vladavinom prava, uređenjem koje je zasnovano na pravu pred kojim je svako jednak. Ja ceo taj proces koji proizilazi iz raspada Jugoslavije, ali proizilazi i iz tih globalnih promena vidim kao emancipaciju i humanizovanje ovog prostora. Mislim da od tih napora puno zavisi kakvi će biti ti međusobni odnosi. Drugim rečima, verujem u tu evoluciju, ali mislim da ona neće doći sama po sebi, ona mora biti svesna strategije i za nju moraju postojati organizacije, instrumenti i sve što obezbeđuje da se takav proces podrži. Hvala.

Branimir Stojanović: Ova dva pitanja bi smo mogli da spojimo. Nemamo napisanu kvalitetnu istoriju o odnosima Srba i Albanaca koja nije opterećena rasizmom, ksenofobijom. Nemate emancipovanu nauku koja se bavi tim problemom. Ja sam od osamdesetih godina, kada sam se upoznao sa knjigom Gani Bobija "Socio-kulturna integracija Albanaca između dvoja vrata" pokušavao da je objavim. Nažalost, ta knjiga ni do dan danas nije objavljena. To je jedna fenomenalna studija koja nikada nije dospela do....i nikada nije pročitana na srpsko-hrvatskom jeziku. To je kvalitetna studija koja nam omogućava da mislimo o ozbiljnim, ključnim problemima. Mi nemamo napisanu kvalitetnu istoriju odnosa ta dva naroda, nemamo studije koje nisu opterećene otvorenim, manje otvorenim ili potpuno sakrivenim rasizmom. Nauka odnosa između Albanaca i Srba ne postoji, a da nije korumpirana najordinarnijim mehanizmima rasističke ideologije. Hvala.

Novinar: Pitanja za gospodina Šlakua i gospodina Stojanovića. Iz jučerašnjeg sastanka, pa i današnjeg shvatamo da je diskusija u civilnom društvu moguća. A šta treba promeniti na političkom nivou obeju zemalja da bi razgovori bili manje opterećeni i lakši?

Ljuan Šlaku: Kad god se dve zemlje nađu u situaciji da treba da počnu razgovare i da u njima učestvuje samo određena grupa ljudi uz posredovanje treće strane, onda se može doći do neodrživih rešenja. Pregovori otpočinju sa pozicija koje su nejasne, Kosovo kao jedna država čini jednu stranu koju druga strana treba da prihvati u razgovorima o onim stvarima u kojima se mogu dogovoriti. Mi imamo velikih problema, mi ne komuniciramo i nemamo slobodu kretanja. Jedino su biznismeni ti koji nalaze zajednički jezik i to ne baš uvek, jer mi imamo krize, imamo potpuno odsustvo komunikacije sa severom Kosova. U tom kontekstu smatram da će pregovori sa trećom stranom, koja ima štap i šargarepu, moći da dovedu do nekog rezultata. Ipak, to nije dovoljno za postizanje jednog zdravog odnosa dveju država, jedna normalizacija u punom smislu. Ja mislim da upravo civilni sektor može da uspostavi punu saradnju i da u potpunosti razvija saradnju na svim nivoima i to ne da pregovaraju već da unaprede razvoj i pristup, posebno oni predstavnici civilnog društva koji su održali kontakt i saradnju sve ove vreme nakon konflikta. U ovoj delegaciji se nalaze dobri ljudi koji su sa dobrim namerama ovde i koji su za ovih nekoliko dana stekli nove prijatelje i takav pristup bi mogao da nas dovede do velikih odluka. Ja pozdravljam napore u tom pravcu. Dakle, mislim da treba da se održe kontakti onih koji žele saradnju i u budućnosti.

Branimir Stojanović: Ja mislim da upravo ovaj susret ima funkciju da kaže da, bez obzira kako će dve države pregovarati i da li će pregovarati, je taj dijalog, što se tiče građana, već počeo. Da li će države omogućiti da taj susret bude relaksiraniji stvarno ne znam. Uglavnom se ja, od kako sam od 81. godine uključen u odnose Albanaca i Srba, budim sve u ružnijem i ružnijem snu. Ja ne znam da je ikada bila situacija da će države omogućiti bilo šta. Smatram da je ovog momenta počeo dijalog između ljudi i, ponavljam, nepotkupljivog života. Kao prvo, samo shvatanje rušenja tabua o temi razgovora između Albanaca i Srba treba napraviti, odnosno, dovesti do toga da taj tabu padne. Dijalog već traje, neko ga prepoznaje, neko ne.

Pregovori mimo političkih elita traju sve vreme. Kada će ti procesi postati transparentni i javni je pitanje vremena. Ja mislim da je težina problema odnosa ono što upućuje jedne na druge i da je bez uzajamnog dijaloga nemoguće napraviti naredni korak. Bez tog dijaloga nećemo shvatiti šta se desilo devedesetih godina, ostaće to kao jedna rupa. Dok mi sami, unutar srpskog društva, ne raščistimo taj deo i odnose nužne upućenosti, uzajamne emancipacije dva društva, mislim da nećemo nastaviti dalje. Mislim da elite, kao i uvek na Balkanu, poslednje reaguju. Kao da se plaše da se subjektiviraju i otkriju da ti procesi već traju.

Sonja Biserko: Ja bih samo želela da dodam jednu dimenziju, a to je položaj Srba na Kosovu i položaj Albanaca u Srbiji. To je nešto što nije bilo prisutno u našem dijalogu, a ne sumnjam da do te dimenzije nećemo doći. Helsinški odbor već dugo godina radi u srpskim enklavama, a pre svega na jugu i pokušava da doprinese da Srbi, koji tu žive, pokažu više samostalnosti i spremnosti u odupiranju Beogradskoj instrumentalizaciji. Vrlo je važno da Srbi umesto da budu objekat postanu subjekat na Kosovu. To se, nažalost, nije dogodilo na severu. Sve poruke relevantnih faktora iz sveta pokazuju i ukazuju na to da neće biti podele Kosova i mislim da je vrlo važno da Srbi na severu što pre shvate tu činjenicu i da se okrenu Prištini kao glavnom gradu, da svoje interese i budućnost grade u tom kontekstu, uz komunikaciju koju trebaju imati sa Beogradom i sa Srbijom. To isto znači i za Albance na jugu Srbije koji takoreći žive u nekom političkom vakumu. Sem međunarodne zajenice, niko nije bio zainteresovan da im pomogne da se integrišu u srpsko društvo, politički, ekonomski, kulturno. Postojali su mnogi projekti, a uglavnom je bila reč o pacifikaciji za vreme poslednje intervencije 2001. g. kada je došlo do povišenja tih tenzija i sukoba. Međutim, nije došlo do kvalitetnih pomeranja u stvarnoj poziciji Albanaca na jugu Srbije zato što Srbija nema politiku inkluzivnosti tih manjina u svoj politički život. To je nešto što nama unutar Srbije predstoji kao jedna odgovornost, ne samo na nivou države, nego i društva generalno. Isto tako i ovde na Kosovu. Mislim da je ta dimenzija vrlo važna u ovim procesima i vrlo je bitno da se i Albanci sa juga Srbije i Srbi na Kosovu uključe u taj proces, održavajući svoje autentične interese bez instrumentalizacije jedne ili druge strane.

Novinar: Jasno je da decenijama već postoje kontakti između uglednih intelektualaca Kosova i Srbije i da oni, ma kakva vremena bila, nisu prekidani. Međutim, ono što mene sada trenutno zanima je kako se može promeniti svest kod mladih ljudi koji žive u predrasudama svojih porodica, priča iz okoline i na kraju krajeva politike. Šta mislite, kako vi možete da utičete na taj, da kaćem, najmnogobrojniji sloj stanovništva i u Srbiji i na Kosovu? Znači, kada je dijalog u pitanju, smanjivanje tenzija i td.

Moderator: Kome je pitanje upućeno?

Novinar: Pitam Sonju Biserko i Branimira Stojanovića.

Sonja Biserko: Pitanje je dobro zato što je kosovsko društvo možda najmlađe društvo u Evropi. Ljude koje srećemo na ulici su uglavnom mladi. Oni se socijalizuju na jednom školskom sistemu koji ne uključuje dovoljno tu dimenziju odnosa Srba i Albanaca. A da ne govorim da su oni skoro isključeni iz jednog pozitivnog tretiranja kada je u pitanju obrazovanje. Dakle, postoji taj negativni stereotip u Srbiji. Takođe nije došlo do neke vrste debrihiranja nacionalne svesti jer je potrebno dva-tri dana kampanje o podizanju svesti da jedni drugima nismo neprijatelji i smatram da je obrazovni sistem jedan instrument preko koga može da se menja svest mladih ljudi i to izostaje na obe strane. Dodala bih da je jedno važno polje za saradnju mladih kultura. Ta kulturna saradnja može da privuče mlade da ostvare komunikaciju. Ona postoji, ali je ograničena. Znam da je bilo par pokušaja u Beogradu da se organizuju izložbe albanskih slikara i došlo je do incidenata, ali bilo je i uspešnih. Ti uspešni bili su zatvoreni za medije i upravo je uloga medija u ovome veoma važna, jer koliko mogu da vidim ova naša poseta je praćena u medijima i to je za mene informacija koja može da bude značajna. To može da se ostvari kroz jednu medijsku strategiju koja će medije dovesti do položaja glavnog aktera i sa jedne i sa druge strane. Tu mediji imaju ogromnu odgovornost jer brzina ovog procesa zavisice od uloge medija koji su važni u ovom procesu.

Branimir Stojanović: Pa znate šta, jako je teško menjati stvari na tom nivou. To je najmlađa generacija pod uticajem školskog aparata koji je vrlo primitivan, vrlo regresivan, koji ima istorijske knjige koje su ispod svakog nivoa, koji takva pitanja ne uvodi na zanimljiv način. Hoću da kažem da se na jednom nivou elitne kulture dešavaju stvari koje su potpuno nevidljive, i za kosovsko i za srpsko društvo, a koje će za dvadeset godina, i za jedno i drugo društvo, biti toliko bitne da će biti toliko iznenađen, i ako dođu u situaciju da se emancipuju. Na primer, kosovska scena savremene umetnosti je trenutno najvitalnija scena evropske umetnosti. Problem je što je ona potpuno nevidljiva na Kosovu zato što ne postoje sofisticirane institucije, aparati itd. Scenu savremene umetnosti na Kosovu prva je, zapravo, prepoznala beogradska scena savremene umetnosti i ona je promovisala tu scenu, ne samo unutar Kosova, nego i na internacionalnom nivou. To je jedan nevidljiv proces koji se dešava potpuno mimo društva, potpuno mimo medija, mimo bilo kakvih analiza, ali za dvadeset godina kada se bude pisala istorija umetnosti na Kosovu, ona će moći da bude napisana od mene, par kolega iz Beograda i nekog internacionalnog umetnika. To je ono što vam ja govorim, to su temeljne strukture visoke kulture koja će jednog dana biti pisana, a koja već traje. Najbolju studiju o srpskom srednjevekovnom slikarstvu napisao je Škeljzen Malići. Ona je nepoznata u Srbiji iz milion razloga. Ne znam da li je ikada prevedena na albanski, ali to je produkt visoke kulture koji sigurno neće biti prevaziđen sledećih 15 ili 20 godina. Hoću da kažem, tu već postoji jedna infrastruktura koja je potpuno nevidljiva za oba društva, nebitno u ovom momentu, ali biće itekako određujuća. Ja tu saradnju vidim i zato o njoj govorim i svedočim. Hvala vam!

Novinar:

Čuo sam nekoliko ocena, posebno od gospođe Biserko i gospodina Stojanovića, o nekoliko pojava kojima bi srpsko društvo trebalo da se bavi ozbiljnije, posebno problema školovanja novih generacija ili kvalitetnijeg pisanja istorije, s ciljem stvaranja podobnijeg ambijenta, perspektiva i sigurnijeg društva. Imam jednu dilemu. Pre nekoliko dana čuo sam komentar ministra unutrašnjih poslova Srbije, gospodina Dačića, da su policajci, koji su se suočavali sa omladinom u Beogradu, dobro obavili posao na Kosovu. Znači isti policajci su bili nekada na Kosovu i dobro obavili posao. Postavlja se pitanje, ako takvi ljudi, koji su tokom sukoba na Kosovu biliu policijskim i vojnim strukturama, i ostavili loš trag, a danas su ponovo na političkoj sceni Srbije na položajima kakav ima ministar Dačić, koliko mi kao kosovsko društvo možemo imati poverenje da dijalog može biti iskren, ako se u srpskom društvu na položaju nalaze ljudi sa kompromitujućom prošlošću što se tiče Kosova? Komentar ko god želi. Hvala!

Sonja Biserko: Jeste, to što ste rekli stoji. To je zato što Srbija nije napravila bilans svoje prošlosti oko ovog velikog projekta koji je bio i još je na delu u svakodnevnoj politici. Milim da to jeste najveći problem Srbije u odnosu sa njenim susedima pa i sa Albancima. Međutim, to ne znači da taj proces ne treba da traje. Ja sam rekla to je istorijski proces koji dugo traje i da u Srbiji ne postoje grupe, pojedinci koji drugačije misle. Kao što je gospodin Stojanović rekao, to su grupe i dešavanja na margini koja mogu jednog dana postati „mein strim“. Za sada, na žalost, to je na nivou nekog incidenta, međutim to nikako ne znači da treba čekati neke idealne okolnosti, kao što je Latinka rekla, da bi uopšte počeli nekakvi razgovori. Upravo na nivou civilnog društva postoje mogućnosti da se stvori ta atmosfera o kojoj smo već čuli ovde. Mislim da u Srbiji već ima dovoljno urađenog, objavljenog o onome što se dešavalo ovde devedesetih godina i pre toga. Helsinški odbor je sam objavio oko 150 knjiga koje smo poklonili vašoj nacionalnoj biblioteci. Znači nije stvar u tome da se ne zna šta se desilo, nego radi se o jednoj politici poricanja i relativizacije onog što je bilo i na tome, nažalost, rade intelektuaci i elita koja zapravo neda prostor boljoj Srbiji. Mi ne znamo kolika je, ali ona postoji u svakom slučaju. Znači, u ovom momentu to su procesi koji su zaustavljeni, ali ne znači da oni ne traju i ne postoje ispod površine. Ja se zalažem za to da ova komunikacija sa Albancima, Hrvatima, Bosancima traje bez obzira na to kakva je zvanična politika Beograda, da li Dačić kaže ovo ili ono, da li su ti policajci bili uspešni na Kosovu ili nisu, jer to je zapravo njihova odbrana onog šta su radili svih tih godina. Kao što znate u Beogradu na nivou političke elite, sem nekoliko manjih partija kao što je LDP, nekoliko partija u Vojvodini, nije bilo iskoraka, nije bilo pokušaja da se napravi uvid u ono što se desilo devedesetih godina i pre svega nije napravljen uvid odnosa Srbije sa svojim susedima. Oni zapravo imaju jednu sliku o nama koja je nepromenljiva sve dok se Srbi ne otvore za tu vrstu dijaloga. Naravno, tu treba imati u vidu i taj međunarodni kompleks koji je stvorio i politički i bezbednosni okvir, tj. strukturu u koju se Srbija polako ugurava. To je struktura koja po prvi put stavlja Balkan pod jedan isti kišobran. Mislim da to otvara ogromne perspektive za budućnost. U ovom momentu ono što je još neprevaziđeno jeste ta prošlost, koja je ogroman problem u regionu. Vrlo je teško predvideti kako će se u Srbiji stvarati političke elite, a ukoliko nema ovakvih napora i susreta onda nećemo imati nikakav

doprinos. U ovim susretima se uvek nešto nauči, barem srpska strana tako misli, a i Albanci ili bilo koji pripadnik drugog naroda, kada dolaze u Beograd. Zato mislim da ovo jeste doprinos tom procesu koji je užasno važan. Ništa se preko noći neće desiti. Hvala vam!

Latinka Perović: Ja bih rekla da potpuno razumem vaše nepoverenje zato što i samu sebe hvatam u nepoverenju. Koliko je uverljiva savremena politika Srbije u tom rezimeu poslednjeg razdoblja naše istorije? Mi smo išli nasuprot vremenu i tako idući došli smo u ćorsokak. Mi smo se našli u sukobu sa svim narodima koji nas okružuju pa ako hoćete i sa svetom. Da bih proverila i vaše i svoje nepoverenje, da tako kažem, ja imam jedan kriterijum. Ja uvek polazim od toga koja nas je politika dovela u tu situaciju i da li se ona menja?! Dakle, da li smo mi napustili tu politiku da srpsko nacionalno pitanje rešimo kao državno pitanje, tj. da u granicama jedne devetnaestovekovne države obuhvatimo poslednjeg Srbina, ili nismo?! Da li smo prihvatili politiku stvaranja moderne države koja se temelji na pravima čoveka, koja naravno ne gubi kolektivna prava etničke celine ili nismo?! Dakle, to je za mene osnovno pitanje na kome ja testiram savremenu politiku u Srbiji pa i svakog političara. Naravno da sam skeptična da mislim da je vrlo mnogo naših partija, ako ne pretežan broj, u tom istorijskom bloku koji je sledio tu politiku. Ali opet je pitanje kako iz toga izići? Postoji pre svega poraz koji treba priznati i koji ne treba pretvarati u pobedu. Postoji snažan pritisak međunarodne zajednice koja želi bezbednost i stabilnost na ovom području Evrope, koje je dvorište Evrope. Na kraju, posle iskustva naših suseda ja mislim da naša politika to često gubi iz vida. Mi imamo dobru volju, dajemo dobre izjave, naši susedi žele saradnju jer je to njihov interes, ali oni imaju iskustvo sa nama, oni su vrlo oprezni. Zbog toga je vrlo važana taj rad društva. Ja ću vam citirati jednog od istoričara, čije ime neću pomenuti iz kolegijalnih razloga, iako se u svojim radovima sporim sa njim, koji je rekao jednu tačnu stvar. Koliko god se ja neslagala sa njegovim shvatanjem Jugoslavije, srpskog pitanja itd. sa tom pojedinošću se slažem. On je jednom rekao: „Nepoverenje između naroda je gore nego rat“, i to je tačno zato što je to vrsta jednog latentnog rata sa tim neraščišćenim shvatanjima, računima, pretenzijama politike. Za mene lično, albanski narod je, odkad svesno mislim i bavim se naukom i politikom, balkanski narod koji poslednji dolazi do svojih suverenih prava, koji doživljava istorijsku i biološku ekspanziju, koji je prvi sused Srbije, smatram da je u najdubljem dugoročnom interesu Srbije uklanjanje nepoverenja između srpskog i albanskog naroda, a ne vidim da je to moguće drugačije nego putem jačanja društava u srpskom i u albanskom korpusu. Ja spadam u te koji srpsko društvo vide ruralnije nego što se na prvi pogled čini jer mislim da u svim tim oblastima, nauci, umetnosti, postoje nekakvi unutrašnji impulsi da se stvari u Srbiji dublje, strukturnije menjaju. I ovo što ste vi pitali kako promeniti svest mladih ljudi je za mene izvedeno pitanje iz odgovora na prethodno pitanje, kako promeniti one koji formiraju svest mladih ljudi. Znači, školski sistem, društvo, mediji, to je jedan dugoročan i težak posao i u tome ja vidim smisao te šanse koja se, kroz jedan vrlo dramatičan period naše istorije, stvorila za narode na Balkanu, a koji je vezan za tu našu unutrašnju evropeizaciju i za tu duboku zainteresovanost Evrope da se taj proces nastavi. Ja ne verujem da je on moguć samo implementacijom normi, vojne, političke, ekonomske pomoći i ako hoćete kulturne, ekonomske zajednice koja je tu vrlo bitna. Ne

verujem da je on moguć bez unutrašnjih impulsa. Mislim da oni u Srbiji postoje, slažem se sa vama da se svaki dan daje obilje stvari koji te impulse slabe, ali zato mislim da je vrlo važno pogledati i Srbiju iznutra, šta ona sve jeste, kao što je važno pogledati i Kosovo iznutra, razgovarati sa ljudima i u Prištini, i u Čaglavici, i u Gračanici. Stiče se drugi utisak kad se svedete na te suštinske probleme. Drugo, treba biti realan što se tiče međunarodnih okolnosti i što se tiče realnosti. Meni je žao što ovde nije kolega Boško Jakšić, koji je spoljno-politički novinar Politike, koji to vrlo realistično vidi u svom listu. Okolnosti su se promenile da vi računate na nekakav rat, na nekakvu imperijalnu politiku. To je put u novu katastrofu, tako da ja sve to vidim u jednom vrlo složenom kontekstu iako vaše pitanje apsolutno razumem i sama sebe hvatam kako to pitanje postavljam. Hvala vam!

Moderator: I još jedno i poslednje pitanje za danas.

Novinar: Dobar dan, pitanje za gospodina Šlakua. Neko je spomenuo skorašnje nemire u Beogradu i intervenciju policije. Mene interesuje da li mislite da na Kosovu postoji dovoljno otvoreno društvo da možemo i u Prištini da očekujemo jednu paradu ponosa i kad bi to eventualno moglo da se desi? Hvala!

Ljuan Šlaku: Ne verujem da će se to uskoro dogoditi. Na vaše pitanje mislim da postoje tri načina da se normalizuje stanje i na Kosovu i u Srbiji. Prvi način je: ono što je gospođa Perović rekla, a ja ne bih ništa dodao, a to je promena nastave, obrazovanja i širih mera. To je dug put, ali put na koji moramo krenuti. Drugi put je put kojim se uključuje civilni potencijal i za to imamo primer dva Kosova, Kosovo devedesetih godina održalo je civilno društvo koje je sačuvalo gotovo sve važne sfere, uključujući i zdravstvo i školstvo od jednog totalitarizma, a podstaklo je pluralističko društvo unutar sebe. Srbija je imala takvu sličnu priliku kada je upravo građanstvo donelo promene kakve su želeli i promene kojima su se nadali. Upravo je ta civilna struktura uvela promene i značaj. Kao poslednji, rekao bih treći put, izdvojio bih relaksaciju odnosa političkih, a to, ni Kosovo, ni Srbija nisu probali do sada. To je naš pogled ka Evropi i da postanemo članice EU. Ali pre nego uđemo u integracije moramo srediti i primeniti određene reforme sistema i to su određena uslovljavanja koja će se dogoditi. Dakle kako kontrolišete granice i koji su sve uslovi za viznu liberalizaciju. Mi u velikoj brzini možemo izaći iz crne rupe, a Srbiji želimo status kandidature, ali moramo da regulišemo međudržavne probleme. Možemo birati sva tri puta koje predlaže elita. Da uhvatimo što više šargarepa namesto praznih štapova.

Živojin Rakočević: Ja moram da kažem da sam danas čuo dosta impresija i dosta komentara na račun Beogradskog društva, ali sam stekao utisak jednostranog pristupa, jer nismo imali prilike da čujem kritičke poglede prištinskog civilnog društva. Dakle šta se dogodilo u poslednjih deset godina. Dakle, vrlo važan deo ovoga bi bio, a nema ga, kritički momenat, a to je šta se dešava u Prištini. Sjajan je, gospodine Stojanoviću, vaš izraz o nepotkupljivom životu, to je genijalan izraz. Naš život je kupljen i decenijski kupovan od kriminalaca, elite i od onoga što zovemo etničko razdvajanje. Kakvo kulturno unapređivanje u Prištini u gradu

sa 40 Srba. Kažete integracija, gospođa Biserko je to napomenula. Pre godinu dana je u jednu redakciju ušla devojčica i pogledala sliku Prištine, ima 14 godina i iz Čaglavice je, pitala je „Koji je ovo grad?“ Dakle, odgovornost Beograda postoji, ali ja bih voleo gospodine Šlaku, dobro je uključiti civilno društvo u sve kritičke tačke, ali ne možete nezavisnost uzdizati kao nešto što će urediti odnose i srediti stvari u Prištini. I Imam jedno pitanje konkretno za vas? Da li ste vi za održavanje parade ponosa u Prištini: da ili ne?

Ljuan Šlaku: Ne znam ništa o paradi, ali čuo sam nešto, simpatičan mi je naziv „parada ponosa“?

Živojin Rakočević: Da li ste za održavanje parade ponosa gej i lezbijske populacije na Kosovu?

Ljuan Šlaku: Nisam bio tu i nisam pratio šta se dešava u Beogradu. To baš i nije ličilo na nešto ponosno. Već dve godine se govori o tom nekakvom gej pitanju. Ali da, ja bih, kao čovek koji veruje u demokratsko društvo, čak stajao u prvom redu.

Moderator: Ovim završavamo debatu, zahvaljujem se svima na učešću.